

PANAÏT ISTRATI ȘI LITERATURA RUSĂ

Adriana ULIU

Panaït Istrati (1884-1935) est entré en littérature comme un auteur roumain d'expression française. Surnommé *Gorki des Balkans*, c'est ainsi qu'il a été présenté par Romain Rolland dans sa première publication en France.

Dans toute la prose, dans les essais publicistiques et dans la correspondance de P. Istrati on rencontre plusieurs références à la personnalité et à l'œuvre de M. Gorki, aussi bien qu'à d'autres écrivains russes et soviétiques comme L.N. Tolstoï, F.M. Dostoïevski, B. Pilniak, S. Essenine, V. Maïakovski, etc.

Les commentaires de Panaït Istrati sont sincères et de bonne volonté, peut-être parfois injustes, conséquence de son tempérament impulsif et passionnel.

Mais l'appréciation que Panaït Istrati donne à un créateur d'art est toujours faite de la perspective d'être au service de la vérité et du respect pour le lecteur.

Mots clés: Panaït Istrati – essais publicistiques et correspondance, Maxime Gorki, Romain Rolland, écrivains russes et soviétiques : L N. Tolstoï, F.M. Dostoïevski, B. Pilniak, S. Essenine, V. Maïakovski.

Panaït Istrati a intrat în literatură ca autor român de expresie franceză sub generoasa formulă „un Gorki balcanic”, cu care Romain Rolland l-a lansat în lumea literară, atunci când i-a publicat nuvela *Chira Chiralina* în revista „Europe”, în august 1923. Alăturarea numelui unui debutant de cel al lui Maxim Gorki, binecunoscut în Europa și apreciat în mod special de Romain Rolland, era măgulitoare pentru brăileanul ajuns în Franța și l-a însoțit apoi toată viața, ca un certificat de garanție artistică.

De altfel, este cunoscut faptul că Romain Rolland se afla într-o corespondență susținută cu scriitorul rus încă din anul 1916, fiind foarte interesat atât de opera, cât și de personalitatea lui Maxim Gorki. În anul 1923 Rolland sprijinise candidatura prozatorului rus la premiul Nobel, propus prima oară încă din anul 1918. Ulterior, în anii

1928, 1931 și 1933, la Academia Suedeză de Științe au mai ajuns propuneri pentru candidatura lui M. Gorki, venite din partea unor slaviști germani sau suedezi¹.

Maxim Gorki a rămas mult timp un ideal de scriitor pentru Panait Istrati, „pentru că e singurul scriitor contemporan, a cărui viață se apropie de a mea”, însă în opera sa literară și în cea publicistică întâlnim referințe și la alți scriitori ruși și sovietici, desigur, mult mai puține decât cele despre Gorki. În mod curios, în bogata corespondență a lui Panait Istrati, inclusiv în cea purtată cu diferiți literați, găsim puține trimiteri la scrierile autorilor străini sau români².

Întâmplarea a făcut ca de numele lui Gorki tânărul Istrati să afle în anul 1905, când, desigur, nu și-ar fi putut imagina vreodată nici că va ajunge scriitor, nici că va fi comparat cu prozatorul rus și nici că l-ar putea cunoaște personal. Însă, după cum mărturisește Istrati, înainte de a fi auzit de Gorki, ca adolescent, îi citise deja pe maestrul romanului rus în traduceri apărute în România..

Istrati își amintește cum, la o adunare organizată de socialiștii români, la 24 ianuarie 1905, la care participase și el, s-a protestat vehement împotriva „masacrelor țariste și a arestării lui Maxim Gorki”, care „deveni în puține zile figura cea mai populară dintre scriitorii revoluționari. O primă culegere din nuvelele sale, apărută sub titlul *Ceva mai bun, ceva mai omenesc*, se volatiliză într-o săptămână”³. (Este vorba de volumul cu acest titlu, apărut la București, la Tipografia Speranța, în anul 1905.)

Peste aproape două decenii, în 1933, când atitudinea față de Gorki era deja critică, Panait Istrati dă totuși acest titlu unui articol de-al său, apărut în „România literară”, în care cerea scriitorilor români să nu facă compromisuri, să-și păstreze moralitatea și să nu cadă în păcatul lui Gorki, care acum „trăiește la Sorrento cu dolari luați din vânzarea porumbului smuls cu baioneta de la gura mușicului sovietic”⁴.

În romanul autobiografic *Biroul de plasare* (1933), Panait Istrati, întruchipat de eroul cărții, Adrian Zografî, află de la prietenul său, Mihail (Mihail Kazanski – personaj real, prieten al autorului) despre Maxim Gorki, care este ceva mai mult decât „un

¹ T.V. Marcenko, *Почему Максиму Горькому не дали Нобелевскую премию. (По материалам архива Шведской Академии)*, „Известия Академии наук”, Серия литературы и языка, 2001, том 60, №2, с.4-9.

² Din vasta corespondență a lui P. Istrati am consultat volumele: Panait Istrati, *Cum am devenit scriitor*. Reconstituire pe bază de texte autobiografice, alese, traduse și adnotate de Alexandru Talex, Craiova, Ed. Scrisul Românesc, 1981; *Panait Istrati în corespondență cu scriitori străini*. Ediție, traduceri și note de Alexandru Talex, București, Ed. Minerva, 1988; Panait Istrati, *Pagini de corespondență*. Ediție îngrijită, prefață, note și comentarii de Zamfir Bălan, Muzeul Brăilei, Ed. Porto-Franco, Galați, 1993; Nikos Kazantzakis, *O viață în scrisori*. Antologie, cuvânt înainte, traducere și note de Polixenia Karambi, București, Ed. Univers, 1983, precum și scrisorile publicate în revistele „Luceafărul”, „Tribuna”, „România literară”, „Manuscriptum”, „Ateneu”, „Orizont”, „Viața românească”, „Ramuri” ș.a.

³ Istrati, *Cum am devenit scriitor*, p. 152.

⁴ Panait Istrati, *Trei decenii de publicistică. 3. Scrisoare deschisă oricui. 1930-1935*. Ediție îngrijită de Ion Ursulescu, București, Humanitas, 2006, p. 196-197.

vagabond, care-i descrie admirabil pe „vagabonzi”, și anume „artistul răzvrătit” care „descrie lumea gloatelor”¹.

În Bucureștiul începutului de secol al XX-lea, alter-egoul scriitorului duce, alături de alți nefericiți, un trai de mizerie ca angajat al unui Birou de plasare, învecinat cu un atelier de plăpumărie:

Seara, atelierul de plăpumărie și „biroul” se transforma în sală de lectură. Citeau și reciteau din Gorki și nu se mai săturau. Adrian (...) contempla portretul scriitorului și cugeta: „Asta, într-adevăr, e ceva nou în lume. Un salahor, aproape neștiutor de carte, a ajuns la această putere de expresie artistică și revoluționară! Iată o soartă cu care nu se pot mândri toți scriitorii. Trebuie pentru asta, pe lângă talent, și să ai o mare inimă de revoltat”².

Desigur, nici eroul cărții și, poate, nici autorul nu știau foarte multe despre viața lui Gorki, dar poetizarea originii sale modeste și a destinului său de scriitor autodidact se pliau de minune pe idealul de scriitor, conceput de Panait Istrati.

Totuși lui Istrati îi erau cunoscute câteva date din viața scriitorului rus, când, făcând o paralelă între intrarea sa și cea a lui Gorki în lumea literară, scria, în 1925 (*Trecut și viitor*): „cine bănuia de existența mea până în ziua când o mână care nu dă greș (Romain Rolland, n.n.) m-a smuls din nisipurile vieții? Cine bănuia de existența lui Gorki, până la strigătul triumfal al lui Korolenko, descoperitorul lui?”³ De altfel, într-o scrisoare, Istrati i se adresa prin de exaltare lui R. Rolland: „Prietene... Vladimir Korolenko! Nu știu dacă sunt un «Gorki balcanic», dar știu că, la o depărtare de douăzeci de ani, dumneata ești un mare Vladimir Korolenko al Occidentului...”⁴.

În publicistica sau proza lui Istrati întâlnim doar referiri la povestirile lui Gorki despre vagabonzi. Este ciudat că nici romanul *Mama* (apărut în România, în foileton, încă din anul 1907, în ziarul „Patria”, iar, în 1910, în volum, la editura Poporul) și nici piesa *Azilul de noapte* (tradusă în română în 1909 și tipărită la editura Alcalay, în seria „Biblioteca pentru toți”) nu i-au atras atenția lui Istrati, deși orientarea sa politică și literară și chiar experiența de viață ar fi motivat un atare interes din partea lui.

Dintre eroii gorkieni Istrati nu-l amintește decât pe Konovalov, într-o neașteptată alăturare de Raskolnikov. În articolul *Artele și umanitatea de azi* (1935), menționând „modelele de întruchipat” ale artei justițiare, promovate de socialiști, Istrati relatează că ele erau „Raskolnikov, martirul întunecat” sau „Konovalov, îndrăznețul

¹ Panait Istrati, *Opere. I. Povestiri. Romane*, Ediție îngrijită, cronologie, note și comentarii de Teodor Vârgolici. Introducere de Eugen Simion, București, Ed. Academiei Române, Ed. Univers Enciclopedic, 2003, p.541.

² *Idem*, p. 632.

³ *Idem*, p. 11.

⁴ Istrati, *Cum am devenit scriitor*, p. 288.

filozof, pe care Gorki tocmai îl aruncase în lume”¹. Istrati va fi fost impresionat de soarta lui Konovalov, care-i amintea un episod din adolescența sa. În povestirea *Kir Nicola* (1926) se evocă o secvență autobiografică asemănătoare celei descrise de Gorki în nuvela *Konovalov*. Și Adrian Zografi, alias Panait, și Maxim erau ucenici într-o plăcintărie/ brutărie, unde întâlneau oameni asemenea lui Kir Nicola și Konovalov, care munceau cu virtuozitate, împătimiti de bucuria modelării aluatului, de plăcerea lucrului bine făcut, impresionându-i pe cei doi tineri și prin dramele lor personale ai căror martori erau. Adrian citește *Crimă și pedeapsă* și este dornic să afle mai multe despre autorul cărții, cerându-i unui fost coleg de școală primară, acum licean, o biografie a lui Dostoievski, pentru a afla ce fel de om a fost acest scriitor, cartea căruia l-a zguduit profund. Istrati va găsi această biografie în studiul semnat de Georg Brandès, ce preceda traducerea în română a cărții *Amintiri din Casa morților*.² Menționarea lecturii capodoperei dostoievskiene o întâlnim și în romanele lui Istrati, *Casa Thüringer* și *Mihail*.

Probabil coincidența de situații din adolescența celor doi scriitori a făcut ca Istrati să-și numească prima povestire cu caracter autobiografic *La stăpân* (1925), autorul român neavând de unde să cunoască titlul cu același nume al cărții lui Gorki, publicate prima oară în română în anul 1948.

Întâlnirea cu Maxim Gorki la Moscova în 1928 a fost relatată cu înflăcărare de Istrati în scrisorile adresate lui Romain Rolland sau în articolele și reportajele trimise presei franceze, însă scriitorul remarcă și cultul obositor, încărcat de valențe politice cu care este înconjurat scriitorul rus în țară, și de care „Gorki putea să nu aibă vreo vină”.

Admirația lui Panait Istrati pentru Gorki se va transforma în acuze violente adresate scriitorului rus în cartea *Sposedanie pentru învinși*, scrisă după întoarcerea din vizita de 16 luni în URSS. „Fratele meu mai mare”, cum îl numise odată Istrati, este „culpabil de complicitate” cu regimul sovietic și, crede Istrati, va trebui cândva să răspundă pentru că tace și nu-i apără pe cei condamnați fără vină.

Într-un interviu acordat lui G.M. Zamfirescu în „România literară” din 13 mai 1933, Istrati reia reproșurile făcute lui Gorki, subliniind că „s-a separat” de el, pentru că a devenit „un dezertor de la adevărata menire a scriitorului apostol”³.

Și totuși admirația lui Istrati pentru Gorki-scriitorul rămâne. Cu puțin înainte de moarte, în martie 1935, el scrie, în prefața ediției franceze a cărții lui George Orwell, *Down and Out in Paris and London (La Vache enragée)*, referindu-se la tema oamenilor fără căpătâi: „În fapt, Gorki a epuizat subiectul, a distrus toate punțile în urma lui. Nimeni în zilele noastre nu-l va egala în genul vagabondului-gânditor. El va rămâne maestrul fără școală. Iată pentru ce eu însumi m-am ferit să-l urmez pe această cale, în ciuda bogăției de figuri grozave de dezmoșteniți ai sorții pe care i-am întâlnit cu

¹ Istrati, *Trei decenii de publicistică. 3. Scrisoare deschisă oricui. 1930-1935*, p.104.

² Panait Istrati în *corespondență cu scriitori străini*, p.329.

³ Istrati, *Trei decenii de publicistică. 3. Scrisoare deschisă oricui. 1930-1935*, p.189.

adevărat în drumurile mele. Colosul rus vorbise despre asta cel puțin pentru un secol”¹. În continuare, Istrati comentează referitor la autorul „borfașilor cu personalitate”: „Probabil că, din motive politice, Academia Suedeză nu a socotit demnă de încoronare această artă, unică în literatura universală. Ce va rămâne însă din lucrările furibund de bolșevizante ale lui Gorki cel de azi, la zece ani de la moartea sa?” Nu după zece ani, dar după o jumătate de secol istoria literaturii ruse a făcut selecția cuvenită ...

Deși, conform mai multor mărturisiri, Istrati, pe când se afla „la stăpân”, i-a citit noaptea, pe apucate pe maeștrii romanului rus, despre Tolstoi și opera sa avem doar puține relatări ale scriitorului. În confesiunea destinată lui Romain Rolland, scrisă la 1 ianuarie 1921, înainte de încercarea sa de se sinucide, Istrati își amintește cum, în primăvara anului 1907, la Alexandria, în Egipt a cumpărat cu ultimii bani *Învierea*, de la un „pârlit” asemenea lui. A citit-o toată noaptea, la lumina felinarelor, ferindu-se de polițiștii care patrolau prin oraș și care l-ar fi arestat imediat pentru vagabondaj. Până dimineața n-a putut lăsa cartea din mână, copleșit fiind de dramatismul soartei Katiușei și a lui Nehliudov.

La învățăturile patriarhului de la Iasnaia Poliana Istrati a ajuns prin filieră socialistă. În Elveția, după ce audiase conferința lui Pavel Biriukov (prieten și biograf al lui Tolstoi), intitulată *Rusia de astăzi*, Istrati a scris primul său articol în limba franceză, *Tolstoism sau bolșevism*, publicat în ziarul „La Feuille” din Geneva (24 iunie 1919). Fără a fi de acord cu ideile marelui scriitor, Istrati recunoaște că mulți socialiști le împărtășesc, pentru că el „rămâne cel mai mare apostol al păcii”. „Cât despre noi, ceilalți socialiști, noi credem că Tolstoi cade în cea mai pură utopie când trece la mijloacele prin care se poate înfăptui această pace. El ne predică faimoasa «nonrezistență», ne recomandă să încrucișăm brațele și să ne lăsăm împușcați! Iată locul unde, cu părere de rău, ne despărțim definitiv de Tolstoi”². Aflat adeseori sub presiunea unor impresii de moment și de aceea inconsecvent și nedrept în păreri, Istrati îi poate scrie tocmai lui R. Rolland, autorul cărții *Viața lui Tolstoi* (1911), că ar fi preferat să citească biografia lui Cristofor Columb în locul celei despre marele scriitor rus! „Se află în viață prăbușiri mai triste decât ale lui Tolstoi, devenit apostol în clipa când gloria scrierilor sale nu-i mai spunea nimic”³ (*Meditații, nostalgii, amintiri, vise, gânduri*, 1921).

În texte datând din anii 1930 și 1932, Istrati recunoaște însă că Tolstoi și Dostoievski, alături de Balzac sau Victor Hugo, sunt promotori ai artei dătătoare de emoții adevărate, care poate schimba cursul vieții unui om. Istrati consideră că „frumosul nu putea fi decât slujitorul dreptății”, iar răspunsuri la marile întrebări nu puteau da decât „creatorii artei reparatoare de nedreptăți, între care Tolstoi este maestrul pretutindeni iubit. Viața le era conformă cu slova lor sublimă. (...) Erau (acești artiști n.n.) pâinea noastră cea de toate zilele”⁴ (*Artele și umanitatea de azi*, 1932).

¹ *Idem*, p.424.

² *Ibidem*, p.11.

³ *Ibidem*, p.39.

⁴ *Ibidem*, p.103.

Din această perspectivă își explică Istrati de ce „Tolstoi, octogenar, fugea din căminul său, îmbuibat de bunăstare, ca să moară într-o izbă”¹. Pentru că dorea să-și rămână fidel sie însuși, pentru ca între arta sa și filozofia sa de viață să nu existe un hiatus, pentru ca să nu-și dezamăgească cititorii și adepții.

Anticipând parcă excesele politicii totalitare, scriitorul român consideră Frumosul *etic* esențial în modelarea conștiințelor: „...eu știu, că de la Michelangelo până la Tolstoi și Ibsen, marile arte și marii artiști s-au ridicat întotdeauna împotriva oricărui tiranii care dau foc bibliotecilor și catedralelor, distrug statuile cu lovituri de ciocan, cenzurează gândirea și se întăresc cu ajutorul minorităților ignorante și sătule, al căror ideal este chiverniseala”².

Deși i-a citit pe marii clasici ruși, Istrati s-a referit doar la câte un roman din creația lor – *Învierea* de Tolstoi și *Crimă și pedeapsă* de Dostoievski, lucru explicabil, dacă ne gândim la mesajul critic al cărților respective, în totală concordanță cu ideile istratiene despre rolul artei.

Despre alți scriitori ruși găsim în paginile scrise de Istrati doar afirmații succinte. Gogol, Turgheniev, Kuprin sunt caracterizați într-o frază, Pușkin sau Cernîșevski sunt pomeniți doar ca autori ai cărților aflate pe masa personajului Samoilă Petrov din romanul *Mihail*.

În ceea ce privește literatura sovietică, cele mai multe informații i-au parvenit lui Istrati în perioada în care s-a aflat în Uniunea Sovietică, când s-a întâlnit cu diverși scriitori și redactori de reviste literare. Ele se regăsesc doar în publicistica sa, începând cu anul 1929.

D. Bednii, I. Babel, A. Serafimovici, N. Tihonov, I. Libedinski, B. Pilniak, F. Gladkov, S. Esenin, V. Maiakovski, M. Kolțov sunt autorii menționați de Istrati, puțin sau deloc traduși în România în timpul vieții sale. Desigur, scriitorul nostru i-ar fi putut descoperi pe unii dintre ei și din multele traduceri franceze publicate în epocă. În acest context merită semnalată, ca o curiozitate literară, prefața pe care a scris-o Istrati pentru varianta franceză a microromanului lui Alexandr Kolosov, *Идут легионы*³ (Moscova, Ed. Molodaia gvardia, 1927), intitulată *Peuple, écoutez!* Cartea a apărut într-o editură a Partidului Comunist Francez, prima prefață fiind semnată de Henri Barbusse.

Prefața lui Istrati reia parțial un articol de-al său, publicat la 1 aprilie 1927, în ziarul „Vecerniaia Moskva”, scris într-un stil „de lemn”, specific mai tuturor textelor semnate de Istrati în presa sovietică, fiind în totală conformitate cu mesajul propagandistic al cărții.

În general, referirile la scriitorii sovietici se întâlnesc în suita mai largă a comentariilor despre literatura proletară. Istrati recunoaște cu onestitate că în Rusia Sovietică nu există o reală libertate de creație. „Nu, în regimul sovietic actual, un artist nu poate crea după inspirație, iar șablonul este la fel de apăsător ca oricare altele. Este

¹ *Ibidem*, p.111.

² *Ibidem*, p.115.

³ Oricât am încercat, n-am reușit să găsim niciun fel de date despre acest scriitor sovietic.

una din problemele care mă îngrijorează profund, o dată ce am constatat dezinvoltura cu care sunt încurajați toți așa-ziii creatori ce vor să meargă «pe linie»; și totuși, în ciuda rigurilor unei concepții înguste, au apărut opere. De pildă, Babel, cu *Armata de cavalerie*, Gladkov, cu *Cimentul*, Serafimovici, cu *Torentul de fier*, și multe altele la fel de valoroase, între care *Anul gol* de Pilniak și *Săptămâna* de Libedinski¹ (Interviu acordat lui Frédéric Lefèvre pentru revista „Les Nouvelles Littéraires”, la 23 februarie 1929). Astăzi, desigur, nu toate aceste cărți mai pot fi considerate „opere”.

La 2 martie, în ziarul „Monde”, Istrati reiterează aceleași idei, citează aceiași autori și cărți, adăugând câteva precizări în interviul pe care i l-a luat A.Habaru: „Gladkov, autorul volumului *Cimentul* – pe care Éditions Sociales Internationales a publicat-o în traducerea lui Victor Serge (bun prieten al lui Istrati) – este un mare scriitor al vieții noi. (...) Babel a scris nemaipomenita *Armată de cavalerie*, iar Pilniak, din care s-a tradus (în franceză n.n.) *Anul gol*, a scris de curând o nuvelă absolut remarcabilă, care va putea fi citită în curând în Franța². Este vorba, probabil, de nuvela *Красное дерево*, apărută în același an la Editura Petropolis din Berlin, după ce fusese refuzată în Rusia sovietică de revista „Красная новь”.

Admirația pentru Pilniak este umbrită de o acuză nedreaptă pe care i-o aduce Istrati prozatorului rus, numindu-l, în 1935, „fost scriitor integru, azi scriitor oficial”. Românul n-a aflat niciodată câte neplăceri a avut Pilniak cu forurile literare sovietice după apariția nuvelei *Повесть непогащенной луны* (1925) și a romanului *Красное дерево* (1929). Tirajul nuvelei tipărite de revista „Novii mir” a fost confiscat în întregime, iar, după publicarea romanului, campania de denigrare a cărții și a autorului ei a fost fulminantă. În 1929, în numărul 19 al revistei „Literaturnaia gazeta”, criticul Boris Volin critica cu mânie proletară romanul lui Pilniak, iar câteva săptămâni mai târziu, în aceeași revistă, același critic, numindu-l pe Istrati „fățarnic”, îl acuza pentru cartea pe care... se pregătea s-o publice la Paris. Iar, după apariția cărții, B. Volin, cu aceeași mânie proletară, îl condamna pe Istrati în ziarul „Pravda”, numindu-l de data aceasta „haiduc al literaturii”, „agent al serviciilor de siguranță române”, „clevetitor burghez” ș.a.m.d.³.

Și n-avea cum să afle Istrati nici cât rău i-a făcut – fără să vrea – lui Pilniak, acuzat după arestare, în octombrie 1937, printre altele, de amiciția manifestată față de scriitorul român și de colaborarea cu acest „trădător”. Și nici că scriitorul sovietic a fost executat în aprilie 1938 ...

Pare curios faptul că Istrati nu menționează nicăieri numele lui Mihail Șolohov, deși primele două cărți ale romanului *Pe Donul liniștit*, care provocaseră senzație în lumea literară sovietică, au apărut în anul 1928, an în care scriitorul român vizita Uniunea Sovietică.

¹ Istrati, *Trei decenii de publicistică. 2. Între banchet și ciomăgeală 1919-1929*, p.406-407.

² *Idem*, p.419.

³ *Panaît Istrati – omul care nu aderă la nimic. Documente din Rusia Sovietică*, 1, Ed. Istros – Muzeul Brăilei. Casa memorială „Panaît Istrati”, Brăila, 1996, p 271-275, 278-288.

În același interviu pentru „Monde”, Istrati nu vorbește decât foarte puțin despre poeții sovietici, numindu-l doar pe Nikolai Tihonov ca fiind cel mai bun dintre toți cei care au slăvit Revoluția.

Interviul se încheie optimist cu convingerea lui Istrati că, în lumea sovietică, „arta din sufletul celor ce muncesc” va avea o „frumoasă înflorire”. Dar, la numai câteva luni de la acest interviu, în noiembrie 1929, Panait Istrati va publica în Franța demascatoarea sa carte, *Spovedanie pentru învinși*, în care speranțele lui în „flacăra comunismului” se dovedesc a fi definitiv spulberate.

În mai 1933 Istrati îi dă lui G.M. Zamfirescu, în „România literară”, un amplu interviu, foarte critic la adresa „regimului scrisului în Rusia”. Ritos Istrati afirmă: „Asociațiile literare din Rusia sovietică nu există fără «blagoslovenie oficială», care încurajează orice grup care merge cu ea”, iar „libertatea scrisului, din punct de vedere moral-intelectual, nu există în Rusia”¹. Uitând parcă de entuziastele declarații despre lumea literară sovietică din primele luni de ședere în URSS, Istrati comentează caustic situația scriitorului sovietic, care poate în același an „să fie în grațiile oficialității sau dizgrațiat. Totul depinde de coloana vertebrală a individului”². Pe doi dintre poeții oficiali – Demian Bednîi și Vladimir Maiakovski – Istrati îi portretizează sarcastic, numindu-l pe cel dintâi Damian Săracu (!), scriitorul care „câștiga cele mai multe parole”, iar despre cel de al doilea afirmă că scria poezii lungi, pentru ca să primească cât mai mulți bani, cerând o rublă de fiecare vers!

Malițios, Istrati relatează: „Primele cuvinte ale poetului Maiakovski, când ne-am revăzut la Paris, au fost: «Dragă, știi că mi-am cumpărat o casă în rue Champagne-Première?» Ce spui? Ce mare «revoluție» ai făcut!”³. Despre întâlnirea sa cu Maiakovski în Rusia și la Paris nu avem niciun fel de informații. Însă aversiunea lui Istrati pentru câștigurile mari de pe urma artei este binecunoscută, scriitorul luând atitudine de nenumărate ori împotriva artiștilor foarte bine plătiți, considerând că actul de creație trebuie motivat numai de ideea slujirii dezinteresate a celor mulți și umili și nu de o eventuală recompensă consistentă.

Nu știm dacă scriitorul român a aflat de o poezie (*Говорят...*) scrisă de Maiakovski la începutul anului 1929 (când Istrati poate se afla încă în URSS), în care poetul sovietic ironizează compararea românului cu „un Gorki balcanic”, glumind însă și pe seama lui Barbusse sau a sa proprie, dar bănuim că va fi aflat, când era la Paris, de apelul celor 18 scriitori sovietici (*Către scriitorii din Occident*), publicat în noiembrie 1929 în „Literaturnaia gazeta” – pe prima pagină! – în care, cu mânie proletar-literară, era înfierat „trădătorul Istrati”, până mai ieri preamărit în mai toate revistele literare și social politice sovietice⁴.

¹ Istrati, *Trei decenii de publicistică. 3. Scrisoare deschisă oricui. 1930-1935*, p. 190.

² *Idem*, p.191.

³ *Ibidem*.

⁴ V. Panait Istrati – *omul care nu aderă la nimic. Documente din Rusia Sovietică*, 1, p. 293-295 și vol. 2, articolul lui S.N.Feodosiev, *Panait Istrati și Vladimir Maiakovski*, p. 99-101.

Foarte admirativ se exprimă Panait Istrati despre Serghei Esenin. Comparându-l cu D. Bednîi și V. Maiakovski, el spune: „Esenin, în schimb, era un om superior. Era o putreziciune superioară. Esenin era *desfrânatul divin* (s.a.). Arta e așa de superioară la Esenin, încât nu numai că nu mă mir că a practicat toate viciile și că s-a spânzurat, dar nu m-aș mira chiar dacă aș auzi într-o bună zi că a înviat... Esenin a fost geniul precoce predestinat să creeze armonii superioare”¹.

Este foarte posibil ca Panait Istrati să fi citit în presa românească articolele în care erau evocate viața zbuciumată și mai ales sfârșitul tragic al lui Esenin, dar și traduceri ale poeziilor lui apărute în revistele românești, începând cu anul 1928 (deși el nu era un mare amator de poezie). Revistele și ziarele franceze i-ar fi putut oferi și ele destule date despre nonconformistul poet sovietic. Desigur, aflat în Rusia la mai puțin de doi ani de la moartea poetului, Istrati va fi avut ocazia să afle de la confrății literați destule detalii despre viața „desfrânatului divin”.

Fără a fi fost organizate în eseuri sau articole strict literare, textele lui Panait Istrati despre scriitorii ruși și operele lor sunt mai degrabă impresii, dar, atâtea câte sunt, merită să fie cunoscute, pentru că, în ciuda unor vremuri, nu tocmai prielnice afirmării literaturii ruse în peisajul cultural românesc, cele făcute publice la vremea lor, dovedesc spiritul curajos și deschis spre dreptate al prozatorului român.

Adeseori inconsecvent, consecință a temperamentului său exploziv și nestăpânit, Panait Istrati este întotdeauna sincer, spontan, de bunăcredință și integru, încredințat fiind că scriitorul trebuie să spună numai adevărul, indiferent de cât de incomod ar fi el, și astfel să rămână întotdeauna onest față de sine și de cititor.

BIBLIOGRAFIE:

Balan, Dumitru, *Panait Istrati și Boris Pilniak. Marginalii la documente „strict secrete” din arhivele KGB, Filologie rusă XV-XVI*, București, Ed. Universității din București, 1998

Iorgulescu, Mircea, *Celălalt Istrati*, Iași, Ed. Polirom, 2004

Oprea, Alexandru, *Panait Istrati. Dosar al vieții și al operei*, București, Ed. Minerva, 1976

Pilniak, B.A., *О моём отце*, în Boris Pilniak, *Повесть непогашенной луны. Заволочье. Волга впадает в Чёрное море*, Moscova, 1989, p.3-25.

Șentalinski, Vitalii, *Пуля вместо точки. Досье Бориса Пильняка*, în vol. *Рабы свободы. В литературных архивах КГБ*, Moscova, 1995, p.185-207.

Tănase, Stelian, *Renegatul Istrati*, în *Clienții lui tanti Varvara. Istории clandestine*, București, Humanitas, 2005

---

¹ Istrati, *Trei decenii de publicistică. 3. Scrisoare deschisă oricui. 1930-1935*, p. 192.